

„Élni kell mindenütt, ahová vetetett az ember”

Köpeczi Béla: A bujdosó Rákóczi. Akadémiai Kiadó, Budapest 1991.

A címül választott szavakat II. Rákóczi Ferenc 1715. december 9-én kelt, Jean-Victor Besenval francia diplomatához intézett levelében, grosbois-i magányában vetette papírra; velük nem kevesebbet fejezett ki, mint azt, hogy a közszolgálatra vállalkozó embernek az élet legkegyetlenebb pillanatai túlélésére is kell tartalékolnia lelki erőt. Bujdosó, száműzött, számkivetett, politikai menekült, emigráns, disszidens — lám, milyen sokféle elnevezése lehet azoknak a

történelmünkben jócskán előforduló — nagynevű vagy csak kevesektől ismert — személyiségeknek, akik a megvakított Vazul fiaitól kezdve az 1956-os forradalmárokig, életüket csak hazájuk elhagyása árán menthették meg. S ha arra gondolunk, hogy ez a jelenség mint nemzeti történelmi sajátosság még Himnuszunkba is belekerült (*Bújt az üldözött, s felé / Kard nyúl barlangjában, / Szerte nézett, s nem lelé / Honját a hazában*), egészen természetesnek kell

tekintenünk azt a különleges érdeklődést, mellyel írók és tudósok a hazájukból elúzóttak sorsát vizsgálták és értelmezték.

Csak a kuruc szabadságharc vezetőjéről, az utolsó erdélyi fejedelemről oly sok jeles munka látott napvilágot, annyian nyomozták és elemezték számkivetetésben töltött éveit, annyi pikantériában is bővelkedő forrást tettek közzé, hogy a témát még a szakma bennfentesének tekintélyes hányada is kimerítettelek tekintette. Szalay László, Thaly Kálmán, Márki Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla tudós művei — hogy csak a legismertebbeket említsük —, valamint Laczkó Géza regénye után inkább a történelmi tények értelmezése körül ígértek még további történetírói és szépirói munkalehetőségek, hiszen úgy tűnt, hogy maga a vizsgálódás alapjául szolgáló forrásbázis maradéktalanul fel van tárva. Nos, erre a hiedelemre Köpeczi Béla több évtizedes kutatásai alaposan rációfoltak. Korábban közzétett tanulmányai és azoknak eredményeit összefoglaló és betetőző, most megjelent monográfiája orosz, lengyel, német, angol, olasz levéltárak mélyén rejtekező adatokkal gyarapították tudásunkat, és ennek köszönhetően a vezérlő fejedelem és a betűvetésben örömet lelő író új színekkel gazdagodva lép a mai olvasó elé. Ez a friss meglátásokban bővelkedő portré mentes minden idealizálástól. Köpeczi erények és emberi gyöngeségek tárgyilagos mérlegelésével eleven hűvér embert állít élénk, egyszersmind nem fél attól, hogy a személyiségben rejlő erkölcsi erőt kellő hangsúllyal felmutassa. Teszi ezt pátoszmentesen, de a feltárt igazság eligazító erejébe vetett hittel.

A monográfia három nagy fejezetben tárgyalja (1) a XVIII. század elejének európai közállapotait, erőviszonyait és bennük II. Rákóczi Ferenc diplomáciáját, (2) a számkivettség orosz, angol, holland, lengyel, francia és török összefüggéseit és (3) a bujdosó fejedelem irodalmi munkásságát.

Amikor ennek a könyvnek a cédulái a szerző munkasztalán gyűlni kezdték, a hivatalos magyar tudománypolitika a „deheroizálás” (magyarul még kimondani is nehéz) jelszavát tűzte a történetkutatás zászlajára. Amikor ezek és ezek nem lették honjukat a hazában, kézenfekvő lett volna Rákóczi életének utolsó szakaszát Szekfű Gyula ama a priori tételéből kiindulva értelmezni, hogy „minden száműzött élete a köznek haszontalan”. A történelmi forrásokban feltáruló tények mérhetetlen tisztelete eleve kizárta, hogy mondandóját Köpeczi Szekfű tételéhez igazítsa. Nem deheroizál — történelmet ír, hitelesen, sallangmentesen.

Köpeczi Béla könyve mestermunka. Azzá teszi a feltárt, a kutatás körébe általa bevont új információs anyag bősége, annak példás rendszerezése, forráskritikai ellenőrzése és korszerű, szép egyenletességgel hőmpölygő, de minden cizellálástól óvakodó értekező prózában való tálalása.

Már Németh László megérzett valamit abból, ahogy Szekfű Gyula tollán a leghitelesebb forrásból merített információ és a legtárgyilagosabbnak tűnő értelmezési szándék valahol, valamiképpen alárendelődött a történetíró látomásának, mely végső soron

elutasította azokat az érzelmeket, melyekkel a kortársak és az utókor körülvette a bujdosó fejedelemet. Szekfű mesterien tudott írni, és a hatás-keltésnek minden csínját-bínját ismerte. Tudott azonosulni, és tudott távolságot tartani. Rákócziról írott könyvét olvasva minduntalan szemünkbe ötlük az a nagy írói erőfeszítés, amellyel állandóan résen áll, hogy hősét ábrázolás közben nehogyszeresse. Ez sikerült is neki. Élete vége felé, az öreg Kossuthról írva, a sorok közé rejtve majd elmond egyet-mást arról, hogy illúziók ellen harcolva miképpen lett maga is foglya „ideologikumoknak”.

Köpeczi szereti hősét, ezt nem is titkolja, de egy cseppet sem fél attól, hogy az érzelmi ráhangolódás ártalmára lehet a történelmi igazság feltárásának. Az igazi szeretet, a mindennapi életben éppen úgy, mint a tudományos munkában, akkor mutatkozik meg, amikor valakit erényei és gyarlóságai együttes elfogadásával tudunk szívünkbe zárn.

A könyv alapanyagául szolgáló írásos emlékek bősége és a forrásoknak az élet (közélet és magánélet) egészére kiterjedő sokfélesége csak egy sokoldalúan képzett történetíró látószögében szerveződhetett áttekinthető, arányosan konstruált építménnyé. Köpeczi személyiségében, készségében és látásmódjában egyszerre van jelen a történész, az irodalomkutató, a filozófus és az emberi lélek mélyebb rétegeibe is bemerészkedő pszichológus. Ismeri az egyes szaktudományok részdiszciplínáinak mesterfogásait is: diplomáciatörténeti tájékozottságával biztosan igazodik el az európai titkos politizálás ezernyi csalafintasága között, műfajelméleti tudásával a fejedelem irodalmi hagyatékának beható elemzését végzi el, különös érzékkel emelve ki a művek kifejezetten szépműves kvalitásait. A korszak európai eszméaramlatainak beható ismerete, az eredeti nyelven olvasott művek sokasága olyan összehasonlító vizsgálatokat tett számára lehetővé, melyek eredményeképpen felfedezhette a fejedelem szinte filológusi alaposágát” és feltárhatta eszmerendszerének teljes bibliográfiai alvázat. E könyvnek köszönhetően most már biztos ismeretünk van arról, hogy Szent István Intelmeitől kezdve Augustinus, Bossuet, Fénelon művein át a janzenizmus és a kvietizmus kisebb és nagyobb „klasszikusainak” értekezéseiig milyen műveltségbeli készséggel gazdálkodott a *Vallomások* és az *Emlékiratok* szerzője.

II. Rákóczi Ferenc élete ötvenkilenc esztendejéből huszonnégyet bujdosásban töltött. Ez alatt a hosszú idő alatt ő megmaradt annak, aki volt: nemzete Istentől rendelt vezetőjének, bensejében, erkölcsi magatartásában fejedelemként élt a legreménytelenebbnek tűnő időben is — lett legyen a színtér Lengyelország, Franciaország vagy a szultán birodalma. Ha egy időn túl a hazai események beleszólása nélkül alakultak is, az ő életműve el nem pusztítható energiaként épült be nemzete emlékezetébe, és az a hűség, valamint az a konok erkölcsi következetesség, mellyel nem engedte, hogy sem őbenne, sem környezetében eluralkodjék a reménytelenség, a példa erejével hatott későbbi nehéz időkben is. Mesteri elemzései, melyeknek eredeti rendeltetése az volt, hogy felvilágosítsák az európai

közvéleményt a magyarság múltáról és arról, hogy írójuk sorsa miképp fűződött egybe nemzete szabadságharcával, ma mint elsőrangú szépirodalmi alkotások élnek és hatnak. A bujdosásra kényszerülő vezérlő fejedelem a XX. században a magyar olvasó szívesen lapozgatott szerzője lett, s ezt magunk is megtapasztalhattuk akkor, amikor a *Vallomásokból* összeállított kis válogatás a hetvenes években a legnagyobb példányszámban elkelt könyvek egyike lett Erdélyben.

Köpeczi Béla monográfiája nemcsak az előttünk járt tudós nemzedékek kutatási eredményeinek az összegezése, és nemcsak annak a foglalata, mellyel ő

jócskán megtetézte a Rákóczi személyére és munkásságára vonatkozó korábbi ismereteinket, hanem biztos kiindulási pontja minden eljövendő tudományos bűvárlatnak, főleg azoknak a szövegkritikai munkáknak, melyek azzal a céllal készülnek, hogy a fejedelem teljes életműve megbízható kiadásban, az olvasót jól eligazító jegyzetek kíséretében kerüljön a múltját becsülő, könyvet szerető magyar ember asztalára — „mindenütt, ahová vettetett”.

Benkő Samu